

KARÁCSONY SÁNDOR

**A MAI MAGYAR IFJÚSÁG
LELKI ARCA**

B U D A P E S T , 1937.

1. fejezet. GENERÁCIÓS VÁLSÁG.

I.

Fiatalok körében élő, velük rendszeresen érintkező, őket az átlagnál alaposabban ismerő vezetők körében nem szükséges talán erőteljesebben hangsúlyozzuk, hogy a *mai*, kifejezetten a mai ifjúság lelki arca nem konvencionális. Kétféle vonatkozásban egyformán nem az. Elszámítaná például magát alaposan minden idősebb egyén, aki könnyedén a saját ifjúkori emlékei nyomán próbálna eligazodni. Az ifjúság minden időben elűtött a felnőttek közösségétől, de a különbség néhány tipikus eltérő vonás segítségével megközelítően pontos képből le volt rajzolható. Ma ez lehetetlen. Ma, épen ma, eddig nem és máskor nem, különös, de nincs másképpen. Ma a kétféleség tragikusan végletes. Van azonban még egy másik nehézség is. Ez módszertani természetű, Általában véve úgy szoktunk az ilyen kollektív lelki arckép megrajzolásánál eljárni, hogy elegendő indukcióval, de mégis egyes eseteket gyűjtve össze, megkísértünk annyi általánosítást, amennyit túlzás nélkül véghezvihetünk. Ha esetünkben is ezt tennők, *ifjakról* íránk, egy-két, száz, ötszáz stb. ifjúról s akármennyi ifjú lelkét fotografálnánk egymás fölé, arra számítva, hogy a típus-vonások mégis csak előbátorodnak, még mindig nem adódnék végeredményben az *ifjúság*. Az ifjak — ifjak, az ifjúság nem velők azonos. Hogy a két nehézséget egyaránt elkerüljük, két előzetes megszorítást kell tennünk, egy történelmit és egy módszerest.

A történelmi megszorítás hipotetikus. Úgy látszik, minden jel arra mutat, hogy napjainkban, az öregek és ifjak — egyébként mindenkor aktuális szembenállása — különleges problémává érett.

A módszeres megszorítás az ifjúság fogalmából vezethető le, tehát kissé dialektikus élű. Ha az ifjúság nem az ifjak tömegét jelenti egy egységben, akkor lelki arcának vonásait sem az *egyéni*, sem a *tömeglélektan* kategóriái szerint fel nem fedezhetjük. Az ifjúság lelki kérdése (tehát *közlelki* probléma).

II.

Mit jelent az a valószínűség, hogy az ifjúság problémája megszűnt konvencionális határok között mozgó nehézség lenni? Azt jelenti, hogy napjainkban *generációs válságot élünk*.

Történelmileg mindig fel van vetve valami éhez hasonló fogas kérdés. A két legutóbbi *szociális* és *demokratikus* téren zajlott le. A *munkásosztály* osztályharca volt az egyik és a *nép* aktualitása volt a másik. Sem az egyik, sem a másik nem pusztán- politikai vagy gazdasági kérdésként szerepelt.

A *nép* gondolata például a kultúra egész területére bevonult és győzedelmeskedett. Nálunk Magyarországon Kossuthot jelenti, de jelenti egyben Petőfit, Aranyt, Jókait is. Érdekes, hogy nem is egészen úgy jelenti őket, mint ahogy kezdetben esetleg ők maguk is elképzelték vagy programúiként megvalósították. Arany egészen másképpen népies, mint 48-ban írt népies versezeteiben ahogy megpróbált népies lenni, vagy ahogy e tekintetben nézeteit Petőfihez írt leveleiben kifejtette. A *társadalmi osztályok osztálytudatából* is valami egészen más lett s a *munkásság* valóságos helyzete is egészen más, mint ahogy azt¹ a harcos szocializmus elméleteiben vagy társadalmi és politikai gyakorlatában hangsúlyozta és forszírozta. A mi számunkra most ez a két' példa csak annak a megmutatására szolgál, hogy igenis, a korszellem időnként problémákat vet fel és problémákat old meg. A mi korunk problémája: generációs.

A *nép* problémája annakidején benneforrott ilyen részletkérdésekben is, hogy például milyen legyen egy-egy örökértékű költemény külalakja. — A *Toldi-nak* nemcsak a meséje fogant a *nép* aktualitásából, hanem a ruhája is. Benne diadalmaskodott az a magyar tizenkettős forma, amely *János Vitézben* még csak tapogatózva próbálkozik, a *Helység kalapácsá*-ban és *Az elveszett alkotmány*-ban pedig életre-halálra megküzd Vörösmarty dicsőséges hexameteivel, nevetségessé tévén azokat. Nos, ahogy akkor a *nép* megvalósult kicsinyekben, nagyokban, úgy akar ma megvalósulni minden, mindenáron, ami *ifjúság*.

Mi az a valami, ami úgy *ifjúság*, ahogy annak idején *népiség* volt? Nem okvetlenül az ifjú kor (bár tagadhatatlan, hogy a világ tengelyét ma nagyobb arányban fordítják ifjúi erők, mint akármikor máskor a történelem folyamán. Gondoljunk csak arra, hogy Platón elképzelné sem tudja az állam kormányát másban, mint tisztes öregek tapasztalt kezében). Ha nagyon röviden és pontosan meg akarjuk határozni a különbséget ifjúság és nem-ifjúság között, valósággal odakényszeredünk az ismert kitételhez: Véneitek álmokat álmodnak, ifjaitok látásokat látnak. *Az ifjúság: látások.* A nem-ifjúság: álmok. A generációs válság lényege szerint valóban ez: a terméketlen és hiábavaló álmodozás abszolút és pozitív tagadása látások formájában. A 'látások' mindenáron programmá szeretnének válni, a *generációs tudat* elevenné vált. A mai ifjúság lelki arcán a látások generációs tudata a legmarkánsabb vonás.

III.

Egy, két, száz, ötszáz, ezer ifjúnak érzelmi, értelmi, akarati világa van, lelki élete ebbe a három kategóriába nem különül ugyan el, mert egységes, de tanulmányozás céljából bele elosztható. Ha még pontosabbak akarunk lenni, megfigyelhetjük még lélekalatti közérzetét és lélekfeletti hitét. Az ifjúságnak, mint egységesen élő külön valakinek ezek a kategóriái közlelkiek, tehát közérzelmi, közértelmi és közakaratiak. Ez azt jeleníti, hogy felületesség, volna részünkről p. o. érzelemvilágáról beszélünk. Sorban e kategóriák szerint az ifjúság *művészete, nyelve és társadalma* érdekel bennünket. Illetőleg, mivel pontosak akarunk lenni, érdekel bennünket az ifjúság közlelki közérzete, vagyis *joga* és közlelek feletti beállítottsága, azaz *vallása* is. Ez a módszeres eljárás azért fontos, mert nélküle csak áruló jeleit vennénk észre az ifjúság közlelki életének s ezek a jelek, ú. n. szimptomák könnyen megtéveszthetnének bennünket. Csak egyetlen példát hadd említsek. Egyformán gyakran hallhatni ezt a két megfigyelési eredményt egymás mellett: a mai ifjúság *a)* erkölcsösebb, *b)* erkölcstelenebb, mint mi voltunk ifjúkorunkban. A két megállapítás egymásnak szalad és megsemmisíti egymást, tehát értéktelen. Pedig helytálló mind a kettő, csak az a baj, hogy nem ugyanazokat a tényeket cso-

portosítja, mert nem jó csoportfelosztás szerint végezte az adatgyűjtést. Az erkölcsösséget bizonyító adatok az ifjúság társadalmára vonatkoznak, az erkölcstelenségét bizonyítóik pedig jogi természetűek, végeredményben sem az egyik, sem a másik adatcsoport nem bír erkölcsi tekintetben bizonyító erővel. Az ifjú, tehát egy, két, tíz, ezer ifjú lehet erkölcsös, az ifjúságnak nem erkölcsi világa van, hanem ilyen vagy olyan társadalmi élete. Nem „testi” problémái vannak, hanem „jogi” problémái. Mikor tehát az ifjúság lelki arcát keressük, soha egy pillanatra ne feledjük, hogy közlelki kérdést vetettünk fel.

IV.

Problémánk tehát e kettős (történelmi és közlelki) megfogalmazásban így alakul: milyenek a mai magyar ifjúság generációs tudatának közlelki, azaz jogi, művészeti, nyelvi, társadalmi és vallásos megnyilvánulási formái?

//. fejezet. FOGALMI TISZTÁZÁS.

1.

Az ifjúság, látások, a nem-ifjúsággal szemben, a nem-ifjúság ugyanis: álmok. Ez a meghatározás kissé vázlatos ugyan, de pontosabb ezidőszerint nem áll még rendelkezésünkre. Pontos meghatározáshoz több és szintén pontos fogalmi jegyre volna szükségünk. Meddő munka volna ilyenek híján magával a meghatározással tovább bibelődnünk. Inkább fogalmi jegyeket kísérsünk meg felfedezni és összegyűjteni.

Megint a megelőző (korszakok fogalmi uralkodójegyei kínálkoznak összehasonlításra. A *nép* és az *osztály* (vagy ha jobban tetszik: *osztályharc*.) Ha az ifjúság: *látások*, mi a *nép* és mi az *osztály*?

Ma már nyilvánvaló, amit Petőfiék korában Lalan még nem lehetett tisztán látni, hogy a *nép* nem a *paraszt*, nem a *falu*, nem az *alsó néposztály* és nem is a *nemzet*. A nép csak azért téveszthető össze ideig-óráig mindezekkel, mert a leglényege szerint *gyökér*, tehát térben legalul, időben régtől való. Az a többé-kevésbé meghatározhatatlan valami, ami nálunk a Kossuth-Petőfikor óta kezd először tudatosulni, *folklorisztikus lelki tartalom és néplélektani lélekforma*. Minden bizonnyal falun, a parasztban és társadalmilag alul, a mélyben, a naivban, az ősbiben található leghamisítatlanabb mivoltában és itt nálunk leginkább és legsajátosabban: magyar. Érdekes, hogy e legutóbbi állítást újabban módosítják is, de egyben meg is erősítik. A folklorisztikus zene például nálunk több mint magyar, dunavölgyi s nem is mindenben magyarul maradt fenn, de még a nem magyar többi dunavölgyi népiségben is pregnánsul magyar jellegű, a legújabb kutatások eredményei szerint. Eggyel több okunk van rá ezek után, hogy a „nép”-ét ne tévesszük össze a „nemzet”-tel, hanem fogadjuk el annak, ami: gyökérnek.

De mit jelent ez a „fikció” a gyakorlatban? Azt jelenti, hogy a Kossuth-Petőfi korszakban ez a „gyökér-képlet” lett aktuális, korszakformáló szellem vagy erő. Nem azt jelenti, mintha ez a szellem vagy ez az erő maradék nélkül érvényesült is volna, hiszen más erők mellett, sőt mások ellenére kellett hatnia. De azt igenis jelenti, hogy egyrészt akkor és ott kezdett először megismerhetően hatni, másrészt azóta elnyomni lehet csak, de megszüntetni nem. Azt is jelenti, hogy azóta értelmetlen, hiú és kilátástalan erőlködés vele szemben tendenciáknak érvényesülni, mert legfeljebb késleltető, retardáló szerepet játszhatnak, eredményeik pedig értéktelen, múló, időszerűtlen jelenségek. Tehát körülbelül mindazt jelenti, amit a *kor szellemének* szoktak nevezni.

Egészen gyakorlati szempontból azt jelenti a „nép”, mint a XIX. század-
 eleji időszak korszelleme nálunk, hogy *a XIX. század eleje óta a mi kultúránk-
 ban csak annak a tényezőnek vagy jelenségnek van értelme, aminek gyökere
 van.* Csak az az igazán kultúraépítő elem. Minden egyéb csupán kísérő, kés-
 leltető, negatív, járulékos, időszerűtlen, henye, kóros, felesleges képződmény.
 „Gyökere van”, ez a kitétel nem képes vagy szimbolikus jelentésű frázis, ha-
 nem szószerint azt jelenti, hogy ha, példánknál maradva zenéről van szó,
 akkor a mi kultúránkban csak abban az esetben keletkezhetik klasszikus zenei
 mű, ha legmagasabb kifejezésében is visszavezethető elemeiben és felépítésében
 a folklorisztikus zenére, elveiben pedig annak a művészetnek bizonyul, amely
 a völkerpsychologia, a néplélektan „közérzelmi” kategóriáján vizsgálva
 mutatkozik törvényszerűnek. Ennek a feltevésnek a helyességét bizonyítja egy
 letagadhatatlan tapasztalati tény. Lehetek és voltak is kiváló zenei alkotó
 művészeink. A zeneértő és zeneélvező külföld azonban csak olyankor figyelt fel
 a szavukra, ha szavuk *ilyen szó* vagy *ez a szó* volt. Régebben (és lanyhábban)
 Liszt Ferencet vette tudomásul, újabban (és lelkesebben) Bartókot, Kodályt.
 Régebben is, újabban is élvezte primitív fokon a cigányzenét, mely eltorzítva
 ugyan és az egyszakaszos dalforma határán belül mozogva, de mégis folk-
 lorisztikus zene és a néplélek „művészi” megnyilatkozása. A kultúra egyéb
 területein ugyanezt látjuk. Kossuthra például nemcsak azért neszeit fel az
 angolszász világ, mert aktuális pillanatban és az ő kultúrájának megfelelő
 módon jelentkezett, hiszen az esetben már elmúlt volna ez az érdeklődés. A mé-
 lyebb ok és pontosabb magyarázat az, hogy Kossuth közjoga folklorisztikus
 közjog. Ugyanez a tény magyarázza a mi kultúránk keretén belül jelentkező
 hatását is, ahol a legújabb időkig alig történt egyéb és semmiesetre sem
 történt egyéb lényeges, mint egy nagy konvulzió annak érdekében: hogyan le-
 hetne tételes közjogunknak megtalálni életadó gyökereit a folklorisztikus köz-
 jogban. Sem itt, sem másutt nem arról van szó, mintha nem volnának meg
 a gyökerek (ez esetben egész kultúránk régen elpusztult volna), a XIX. század
 nem elültette, csak megkapálta a magyar kultúra palántáját.

II.

Nehezebb már valamivel feleletet adnunk arra a nyitott kérdésre, mi az
 „osztály.” Nem maga a fogalom nehezíti meg a feleletadást, hanem egy tőlünk
 függetleníthetetlen körülmény. Az nevezetesen, hogy az időszak, melynek kor-
 szelleme, fogalmi uralkodójegyén nevezve az „osztály” vagy az „osztályharc”,
 elmúlóban van, vagy még valószínűbben el is múlt már észrevétlenül (hiszen
 azért probléma a sorban utána következő „ifjúság”), de mégis csak a mi ko-
 runk, a most élő idősebb generációé. Nem azt jelenti ez a nehézség, mintha
 tanulságait nem látnók. Új kor küszöbén elég anachronisztikus jelenségek va-
 gyunk ahoz, hogy saját korunkat múltnak tekinthessük és tárgyilagosan vizs-
 gálhassuk. Inkább abban látok nehézséget, hogy a különben közismert alkotó
 elemek elnevezése nem egységes még. Jobb, bár körülményesebb, ha körülír-
 juk, mintha egyszerűen fogalmilag megjelöljük őket.

Azért kell ilyen óvatosan eljárunk, mert a mi korunkba egyformán
 beleesnek p. o. a szociáldemokrácia bérmozgalmi és politikai osztályharc, a
 liberalizmus parlamenti és parlamenten kívüli hatása, az indusztriálizálódás
 következményei, beleértve a város és vidék viszonyának megváltozását, a mű-
 vészeti és irodalmi forradalmak, a racionalizmus és materializmus rendszer- és
 módszerváltoztató ereje a tudományos munkában, a társadalom és az állam
 „invesztitúra harca”, az intézményesség kialakulása és berendezkedése az élet
 minden vonalán, az individualizmus és kollektívizmus egyidejű megjelenése

és egymással folytatott dialektikus „szimultán játszámája”, a világháború, a kommunizmus mint világnézet, a diktatúrák, a faj kérdése s számos itt fel sem sorolható, mert megfoghatatlan, csak a „levegőben lévő”, de még, mindig a kultúra és korszellem gyűjtőfogalmai alá kívánczó jelenség. Hogy mertük mindezt egy kalap alá vonni és „osztály”-nak nevezni s mennyiben *osztály* vagy *osztályharc* mindez olyanformán, mint ahogy a megelőző kor „nép”-je, vagy „népi”-je *gyökér*, a következő kor „ifjúsága” pedig *látások*?

Először is hadd mutassunk rá a jelenségek egymással felelő, egymást kizáró és egyben kiegészítő, egyiknek a másikat! magábanfogaló, tehát félreismerhetetlenül *dialektikus* jellegére. Ez az oka, hogy felváltva emlegettük idáig is a korjelző uralkodó jegyet „osztály”-nak vagy „osztályharc”-nak. Ezt a korszakot, nem hiába esett bele a világháború is, minden vonalon a *harc* jellemzi. Ha a megelőző korszakban imaginárius időben oldódott meg, a probléma az „új” és az „ősi” között a „gyökér” segítségével, talán nem túlmerész az a feltevésünk, hogy emennek a kornak az alapvető problémája az egymásmellettségben, tehát imaginárius térben kereste és találta meg a megoldást. Az osztály harca a szó teljes értelmében „osztályos” atyafiak harca s mindig, a körül forog, hogyan helyezkedhetnek el s férhetnek meg egymás mellett az egyedek, csoportok, részek, tagok vagy absztrakt esetekben ugyanazon nem alá tartozó faji fogalmak. A problémának a megoldása épen úgy az egymással polárisán, ellentétes, de ugyanekkor szinte függvényszerűen egymáshoz viszonyuló elemek dialektikájában van adva, akárcsak a felvetése és küzdelme. Ezért látjuk mindenütt és mindenkor „harc”-ban az osztályokat.

Az imént a gyökérről azt állapítottuk meg, hogy tartalmilag folklorisztikus, formailag néplélektani. Vájjon milyenek bizonyul e kétféle szempontból az osztály? Épen az összehasonlítás adja meg, számunkra a bátorságot, hogy *az osztály tartalmi elemét magában ebben a dialektikus módon meginduló és lefolyó harcban lássuk*. A gyökér statikus tartalmával ellentétben *az osztály tartalma dinamikus: magának a küzdelemnek a feszültsége és ereje*. De milyen formában nyilvánul ez az erő? Eleget emlegettük eddig is a harc dialektikáját ahoz, hogy a formát is csak dialektikusán képzelhessük el. Az imaginárius térben, *az egymásmellettségben* pedig dialektikusán két egymással poláris ellentétben és mégis egymástól függő viszonyban álló *forma küzd egymás közt: az alá- és mellérendelés*, műszavakkal a hypotaxis és parataxis.

Közbevetőleg kell most egy megjegyzést tennünk. Eddig, elég volt a korszellemről beszélnünk, hogy elhatároljuk az egymásután következő évtizedek egymást váltó eseményeit. Itt az ideje, hogy ugyanezt megtegyük geográfiailag is. Nemcsak *most* van a szellem világában, hanem *itt* is van. *Nálunk* ez egy geográfiailag, több-kevesebb pontossággal körvonalazható területet jelent, amely épúgy különbözik más területektől, mint ahogy ez az idő: *napjainkban* elüt egyéb koroktól minden tekintetben. Hogy ez nincs különben, onnan is észrevehetni, mennyire nem ugyanabban a történelmi időben volt aktuális a *nép* és az *osztály* nálunk, mint egyebütt. Mi ezt a *nálunknak* appericipiált helyet *Középeurópa* apának szoktuk emlegetni. Újabban *Dunavölgyének* is nevezik. Az a gyanításom, hogy az osztályharc korában és a mi sajátos kultúrterületünkön egyszerűen csak „magyar” *glóbus* ez, még pedig abban a dialektikus formában, hogy épen most, ebben a korban dől el a küzdelem sorsa: *Középeurópa-e már* ez a magyar glóbus, vagy *még* a Balkán? A Dunavölgye elnevezés nem ezé a koré, hanem a sorban következő „ifjúság” korának épen most születő, in statu nascendi lévő képződménye és képzete.

Nos, ez a „magyar” glóbus, a magyar kultúrközösség hogy viselkedik az alá- és mellérendelés formális osztályharcában? A gyökér, a néplélektanilag

vizsgált folklorisztikus tartalom, az Ázsiából származó, magunkkal hozott, ősi rétege a sajátosan magyar része mindannak, amit ma magyarnak tartunk és nevezünk, e szerint a szempont szerint *mellérendelő*. A többi lélekréteg, minden európai szerzemény ehhez az alapréteghez képest *alárendelő*. Erre a tényre az eddigi történelmi időkben sohasem esett még hangsúly, csak most, a mi korunkban. A harc úgy állította szembe a sarkokat, a polárisán elhelyezkedett két elvet: vajjon mi a mi feladatunk, tehát mi a tulajdonképeni „magyar”: küzdelem eredménye árán átalakítani a mellérendeléseket alárendelésekké, vagyis európaiakká asszimilálódni, vagy egy titokzatos folyamaton át bevenni magunkba minden európai hatást, hogy az teljesítse ki bennünk az ős mellérendelő elvet európai és huszadik századi viszonylatban is életképessé? A mi korunkat nem a küzdelem ilyen vagy amolyan eldőlte tette termővé, hanem az élére állított helyzet, a harc dialektikája. A „magyar” gondolatot éppen az jellemzi, de az is élteti, hogy ekkora villamos feszültségben, telítetten vagyunk itt, ezen a geográfiai ponton, Középeurópa és a Balkán, a nyugati keresztényiség és a keleti keresztényiség, Európa és Ázsia, az Óceánok és a szarmát síkság között. mindenütt küszöb, kulcs, átmenet és ütközőpont gyanánt.

Ez az elv ott pihent kezdettől fogva sorsunk mélyén, ott lüktetett történelmünk fordulataiban, de tudatossá, korszemlémmé most érlelődött meg, mióta az osztályharc, az alá- és mellérendelés elve az egész földkerekség, de különösen Európa kultúrközösségének problémájaként vetődött fel. Ugyanúgy vagyunk vele, mint a „gyökér”-rel voltunk a megelőző korban. Gyakorlatilag azt jelenti ez, hogy *a XIX. és XX. század fordulója óta a mi kultúránkban csak annak a tényezőnek vagy jelenségnek van értelme, amelynek tartalma dialektikus harc, formája pedig az alá- és mellérendelés poláris ellentéte*. Alá, mikor már többé-kevésbé lezárt kor ez, meg is látszik a különbség, mely az előző és nyomonkövető korról szemben jellemzi. Tartalmában és formájában mindenütt ez a lényege: vagy-vagy. A régebbi korban még nincs ez a zordon parancs, az újabb kor viszont úgy látja, hogy az ellentétek nem kizárják, hanem kiegészítik egymást.

Hadd illusztrálja ezt néhány példa. A reformkor férfait még nem nyugtalanította az a veszedelem, mely a magyar törvényhozási nyelv elrendelésében rejlett a nemzetiségek felé. Ok csak a latin nyelv „gyökértelenségét” érezték ösztönösen, a magyar és a többi nyelvek „harcát” nem. A mi korunk viszont már úgy viselte sorsában ezt a problémát, mint osztályharcot. Vagy magyarrá lesz Erdély, vagy oláhhá. Vagy megmagyarosodnak a Magyarországon lakó másajkúak, vagy elpusztul a magyarság. Az utánunk következő kor nem fogja tagadni a probléma tényét: valóban gond, megoldottnak igazán nem tekinthető ez a nehézség, hogy ezen a geográfiai ponton kis népek élnek összekeveredve, de nem érzi a vagylagosságot, hanem másképen fogalmazza meg a maga számára s mást érez megoldás gyanánt sajátos feladatának. A problémának a formája is hasonló. A nemzetiségi kérdést a mi korunk forma szempontjából abban látta, hogy minden egység mellé akarta rendelni magát a másoknak de ugyanakkor önmagának alá akarta rendelni a többit. Minden más ltor megvádolhatna bennünket, hogy nem voltunk őszinték, pedig csak a helyzet kétféle voltának a dialektikáját szenvedtük. A világháborúig egyformán magyar gondolat volt egyenjogúsításért, tehát Ausztria mellérendeléséért küzdeni a monarchiában és magyarosítani, tehát alárendelő formában megfogalmazni ugyanazt a tételt idehaza. A világháború befejezése óta „azok a nézetiségek, akik saját mellérendelésükért küzdöttek annakidején, mostani kisebbségeiket alárendelik, tehát ugyanolyan dialektikus formában élnek, mint mi élünk megelőzőleg. Sokszor hallani panaszsképen, hogy viszont az ifjúság, már

nem egészen így érez és gondolkozik. Mi öregebbek ezt csak szomorúan és mint árulást vagy gyengülést vehetjük tudomásul, pedig legvalószínűbben egy más kor másféle megfogalmazásával állunk szemben. Ugyanakkor azonban azt is hangsúlyoznunk kell, hogy a dialektikus forma nem *bűne* vagy végzetes *tévedése* volt a századvégnek és századelőnek, hanem *stilusa*, tehát erénye és ereje s minden pozitív alkotást az el döntetlen és kilátástalan harcban rejlő feszültségnek köszönhetünk, ha ezekből az évtizedekből keltezzük azokat.

Talán mondanunk is felesleges, hogy a szellemi élet egész frontján hasonló a helyzet. Az irodalmi élet is irodalmi harc tulajdonképpen. A felállítható tétel természetesen itt is vagylagos. Egészen a felületen, tehát még nem is mint irodalom, hanem mint irodalompolitika így él a köztudatban a vagylagosság: vagy a nyugatosok, vagy Rákosi Jenőék. A kettő együtt, lehetetlenség. Ha valaki úgy dönt, hogy a nyugatosok, akkor a vagylagosság így fogalmazódott meg nála: vagy egészen vállaljuk Európát és a modern időket, vagy menthetetlenül elveszünk a maradiságban és a barbárságban. Hát a tisztas hagyományok? — vethetné ellen a másképpen döntő, de erre is készen a válasz. Az igazi hagyomány nem az eddig annak tartott, hanem Balassi, Csokonai, a félmúlt hagyománya pedig ezzel a dialektikai formával lép fel: vagy Petőfi, vagy Arany és a döntés Petőfi javára történik.

Ha pedig Rákosi Jenőék felé történik a döntés, akkor a vagylagosság így fogalmazódik meg: vagy a tözsgyökeres magyarság, vagy a nemzetközi, gyökértelen modernkedés. Vagy a józan értelem, vagy a dekadens érthetlenség. Vagy az egészséges ítélet, vagy a vérbajos és ittas fantazmagóriák. Vagy a klasszikus formák, vagy a formátlan dadogás. Vagy a szűzies és tiszta levegőjű falu, vagy a bűnös, füstös város. Ugyanúgy, mint a másik oldal a hagyományokat illetően, ez az oldal is megfogalmazza a maga „haladás”-ának és „nyugateurópaiság”-ának keretei közé férő formáját, a „fontolva haladást” és a „nyugati eszmék magyarrá szemlélését”. Mind a két pólus megegyezik azonban egymással abban, hogy saját hangsúlyozásával a másik pólust megsemmisíti, nemlétezőnek, negatívnak, méregnek, hullának nyilvánítja.

Nemcsak az irodalompolitikában van ez így, hanem az irodalmi gyakorlatban is. Ady Endre költészete például a maga egészében is, legkisebb részleteiben is dialektikus, harc a tartalma, alá- és mellérendelés küzd a formájában. Amit a másik oldalon érthetlenségnek, saját táborában pedig szimbolizmusnak könyveltek el, az harc a nyelvi kifejezés jelentése és jelentésváltozása között, a szó logikai értelme és muzsikája között, a kép imaginárius és a vers valóságos ideje között. Amit emitt az ő erkölcstelenségének, amott vallásosságának emlegetnek, az is dialektikus harc, hol Isten és a Sátán, hol sorsunk tényleges fordulatai és a bibliai ígéretek meg a lélek reménysége között. Versformáinak a „gazdagsága” megint csak egy formai küzdelem, mely az alá- és mellérendelés két sarkán forog s amelyben hol a már költői gyakorlattá vált időmértékes nyugateurópai dikció, hol a magyar hangsúlyos verselés népnyelvi lejtése kerekedik pillanatnyira felül, de ez a pillanat sokszor egy befejezett vers nyugodt elpihenéséig sem tart, annyira csak fegyverszünetnyi rövid győzelmének az időtartama. Egészen nyilvánvaló egyébként az is, hogy Ady költészetének a dinamikája kölcsönzi a legnagyobb erőt és a legesztétikaibb természetű szépségeket, tehát életműve, oeuvre-je irodalomtörténeti jelentőségét is, hiszen két első verskötetében, amelyek még nem az irodalmi osztályharc korában keletkeztek, jellegzetességeinek halvány nyomai sem találhatók.

III.

A „nép” annyi, mint gyökér, az „osztály” annyi, mint) feszültség,, mi akkor az ifjúság, azaz mi az „álom” és mi a „látás”?

Az imént már utaltunk egy alapvető különbségre, amely a két generációt a nemzetiségi kérdésben jellemezte. Figyelmesen vizsgálódó szemek számára nem titok, hogy ez a kétféleség a szellemi élet egész területén észrevehető, legfeljebb még nem olyan élesen, mint a legnyilvánvalóbb mindennapi egzisztenciális problémák terén. De ha ezt a húsrá és vérré menő területen egy lépéssel tovább kísérjük, igen tanulságos formában mutatkozik meg egyik oldalon álomnak, a másikon látásnak.

A nemzetiségi kérdésnek tözsomszédja a revízió problémája. Ezt a problémát már is észrevehető módon kétféleképpen látja a két generáció. Egyelőre kapcsoljuk ki az öregek és fiatalok képzetét a generáció fogalmköréből, gondoljunk arra, hogy a gyökér is csak leginkább van alul, falun, stb., de nem kizárólagosan található ott. Az ifjúság is szakasztott így leginkább, leggyakrabban és legvalószínűbben található fiatalok lelkében. Ezt tudva mondjuk talán csak így: a revízió problémáját kétféleképpen láthatni. Egyik, szokottabbik módja: végleges megoldásként visszaálmódunk szinte változatlanul a régi állapotot, a területi integritást, a magyarság szupremáciáját, az egykori boldog, békés, fejlődő, gazdagodó életet a Szent Korona közjogi keretei között. Ez azért álom, mert minden képzetét a múltból rakja össze, így volt, így lesz. Álom, ez nem jelenti azt, hogy valószínűtlen, vannak beteljesedett álmok is. Alkotóelemei azonban tagadhatatlanul tegnapról valók minden álomnak, még akkor is, ha beteljesülvén, utólag jóslásnak bizonyult.

A revízió problémájának egy másik megoldási kísérlete a Dunavölgye. Ha elhagyunk ebből minden propaganda elemet és magát a tényt vizsgáljuk, meg kell állapítanunk, hogy ez a megoldási mód teljességgel lehetetlen. Optimisták rajonghatják maguk elé kedvezőbb színnel, reális gondolkozásnak kell, hogy lássák az előfeltételek szörnyű, majdnem teljesszámú hiányát. A látás lehet kívánatos, szükséges, szép, mégis: leglényege szerint merőben képtelenség. Akármennyire ez volna az egyetlen ki békítő és teljes megoldás, hogy a Duna völgyében élő összekeveredett népek éljenek egymással békekességben és egyeségben, sajnos, ez az egyetlen lehetséges mód ez idő szerint, talán sok ideig még vagy meglehet mind az időknek végéig illúzió.

Van azonban a látásnak egy másik megfejtése is, ami már benne volt ebben az előbb tárgyalt megfejtésében is. Azok, akik a látást látják, úgy látják azt, mint minden lehetetlensége mellett mégis az egyetlen lehetőséget. Lehet, hogy a Duna völgye megvalósulhatatlan képtelen és lehetetlen valami. De mégis meg kell lennie, mert más megoldás nincs. A látást éppen az különbözteti meg az ábrándképtől, hogy reális, sőt az egyetlen realitás. Csak éppen nem a ma, hanem a holnap. De olyan holnap, amely parancsol a mának, mert rá akar épülni, belőle akar kisarjadni, neki akar értelmet adni, megfejtése lenni. A holnap számára nem közömbös az, hogy milyen a ma. Átlátás megfordított világszemlélet és ellenmond az okság törvényének. Nem a tegnaptól következik a mára, hanem a holnap, ez a születendő trónörökös rendeli meg magának ellenmondást nem tűrő határozottsággal a saját bölcséjeként a mát.

Ezzel, úgy érzem, formailag is meg van határozva a látás valamennyire. A látás tartalma: a jövő, vagyis az az egyetlen lehetőség, amely a jelenre vonatkoztatva lehetetlenség. A formája ennek megfelelőképpen, az egyéni lehetőség enunciaciója és a lehetetlenség exkommunikációja. A látás nem alkuszik és nem vitatkozik. De nem is haragszik. Elfogadja az adottságokat, úgy, amint vannak és érvényes, úgy, ahogy van.

Aki már találkozott ezzel az ifjúsággal, megdöbbenve tapasztalhatta, milyen szelíd és milyen hajthatatlan. Az álmok generációja ezért is érti félre legtöbbször. Az ő világában ez a jelenség nem a maga sajátos értelmezésében él, hanem lefordítva az álmok nyelvére. Néha úgy látszik, engedelmes, máskor úgy tetszik, zsarnok. Pedig sem egyik, sem másik, csak: van. A maga módja szerint van. Nem ellenünkre vagy ellenünkben, de nem is szolgálatunkra. Ám akár ijesztő, akár örvendetes, ő a jövő. Nem azért, mert fiatalabb nálunk, hanem azért, mert ő látja a jövőt. Mi csak a múltat álmodjuk.

A látás tartalma transcendens: az egyedül lehetséges lehetetlenség. a jövő Formája katedrai, vagy papi: kinyilatkoztatás és ítélet egyben. Az *ifjúság*, szemben a *pszichológiai* természetű néppel és a *logikai* felépítésű osztállyal, feltűnően *vallásos* jellegű kor szelleme.

///. fejezet. AZ IFJÚSÁG JOGA.

Pszichológiai szempontból a jog a közlelki jó közérzés. A jogában megháborított, vagy a tőle megfosztott, vagy az utána csak sóvárgó lelkeknek rossz a közérzetük. Nem az egyéni közérzetük rossz, hanem a „ más ember” felé, a másik emberrel függvény-viszonyba került közlelki közérzetük bizonytalan vagy egészen megromlott. Az ifjúságot jogi vonatkozásban ez a megrendült közérzet jellemzi manapság.

Egy tünet különösen aggasztó, mert akut betegségre mutat. Egy kifejezetten iners, tétlen, rest és lusta vonás, amely abban mutatkozik, hogy a mai ifjúság jól érzi magát az ifjúság állapotában, nem vágyik ki belőle. 30-40 éves korában még mindig, ifjúságnak érzi magát az ifjú egyén. Jól értsük meg, nem ifjúnak, hanem az ifjúság egyik tagjának. Közlelki renyhesség ez, beteg állapot, amely soha máskor nem volt jellemző sajátság, csak mostanában. Hadd vegyem kölcsön a lelki pathológiától elnevezésére ezt a kitélt: betegségi haszon. A megrendült jogi relációkban nem nagyon lehetséges, de nem is igen érdemes megöregedni s egy bizonyos korhatárnál „ kilépni az életbe”: ennek az állapotnak jellegzetes tünete a szinte kórágynak nevezhető adott helyzetekben képes elnyújtózkodás, amelyben már nem fáj az, ami kezdetben oly pokoli kínokat okozott. Egy kevésbé privilegizált helyzet is a betegké s ez újabb „ hasznót” jelent. Végül és nem utolsó sorban felelőtlen állapot a betegé s ez a felelőtlenység felelősségáthárítás árán és útján állott be. A különböző betegbiztosító intézetek a megmondható, mennyire kétfajta természetűek a betegségek kiváltó okaik szempontjából: egyik csoportba oszthatók a valóban betegek, a „másikba, akiknek közben nincs veszíteni valójuk. Ez utóbbiak nem szimulánsok, csak számukra még mindig a betegség a legelviselhetőbb és viszonylag leghasznosabb formája a létezésnek. Ráérnek betegek lenni, közben semmi értékes lehetőséget el nem szalasztanak.

Az ifjúság megrendült jogi helyzetét kísértetiesen jellemzi ez a beteges stagnálás, amelyben kéj, előny és felelőtlenység osztoznak rajta, hogy tagadhatatlan hátrányaiért kárpótlást nyújtsanak. Nem érdemes megöregedni, kinőni a gyerekcipőből, otthagyni a fészket, kimenni az életbe. Ez a főtétel, a megrendült jogi helyzet kényszertanulása. Nem érdemes haladni, — tehát maradunk — vonja le a konzekvenciáit a megrendült közlelki közérzet s ezzel igyekszik visszazökkenni alaphelyzetébe, a harmóniába. Az azonban fölöttébbkényelmetlen és egyre kínosabb megismerés, hogy közben telik az idő és múlnak az alkalmak. Ennek az elviselhetetlen kísérő körülménynek az ellensúlyozására valók a kéj, a privilégium és a felelősségáthárítás.

Az öregek nemzedéke helytelenül jár el, mikor például az ifjúság „erkölcsi kilengéseit” egyszerűen csak tudomásul veszi, sőt elítéli. De teljesen

kárbaveszett a fáradsága akkor is, ha sportot, egészséges életmódot, emelkedettebb és tisztább örömeket, élettraininget, szabályozott életbeosztást és hasonló orvosszereket ajánl vagy alkalmaz ellene. Ezek az erkölcsi kilengések egyszerűen nem is azok voltaképpen hanem narkotikumképen használt kéj-élmények. Nem élhet az egészségesebb életei, aki halálra ítéltnek érzi magát. A Dunába ugrani készülő nem félhet tüdőgyulladástól, a siralomházban ülőnek csak nagyfokú cinizmus ajánlhat higiénikus óvintézkedéseket, melyeknek értelme 24 órán túl kezdődik. A megrendült közlelki közérzetnek egyetlen lehetősége a nyugalmi helyzetbe zökkenésre a mámor. A mámorok hávmas ajándéka van a nyugtalan lélek számára: ködbeveszejt a holnap határait és intenzívebb, egyúttal gyorsabb stílusban életi a rövid szakaszokra osztott mát, végül reálitáspótlékképpen életrekelti és valósággá varázsolja az esetleg még értékes vagy annak tartott tegnapot. Valahányszor az a vád hangzik az ifjúság ellen, hogy sokat „mulat” (értsd: iszik, táncol, víkendezik, szeretkezik vagy léhaskodik), mindig arra kell gondolnunk, hogy az időt, ha az a kívánatosnál lassabban és mégis gyorsabban *múlik* magától, valamilyen beavatkozással *múlat*-ni kell. Idegölő kettősége ez a siralomházi időnek. Nem érdemes tartalommal megtölteni (mert nincs folytatása). Ezért *mászik* lassan. Minden perccel hamarabb vége lesz (mert nincs folytatása). Ezért *rohan* ijesztően. Ezt az öntudat józanul nem viselheti el. Erre kell a kéj.

A privilegizált helyzet lelki virága hasonló gyökerekből táplálkozik. „Nyujtanók a percet, míg vetetlen a szörnyű csont, ha rajta mindenünk.” A beteg embernek sok minden kijár, amire az egészséges igényt nem emelhet. A kéj, a sietés és tartalommal teltség illúzióját kelti, a privilegizált helyzet az ellenkezőjét. Akinek az előnyös helyzete csak egy bizonyos ideig tart, az nem siet ennek a helyzetnek mielőbbi végeszakasztására. Különösen nem siet akkor, ha az előnyös helyzet után feltétlenül előnytelen helyzet következik. Ha semmi egyéb nem mutatná, hogy így van ez, két szimptóma mindenesetre árulkodik raja. Az egyik szimptóma az öreg ifjak megszapordott serege. Nem a már végzett, de még mindig ifjúsági alakulatokban megrekedt 35-10 évesekre gondolok itt elsősorban, hanem p. o. a nem-végzett főiskolásokra, vagy a későn házasodó falusi legényekre. Nyolc, tíz esztendő eltöltene ifjak egyetemeken, ugyanannyi szemeszter helyett s legényeskednek falun ma olyanok, akik jobb időkben már régen családot alapítottak volna. Lélektani okuk természetesen mindig van ezeknek, de akár fedik ezek az okok a tényleges okokat, akár nem, minden esetben a megrendült jogi helyzetből fakadók alapjában véve. Másik szimptóma az ifjúság jóléti intézményeinek a megszapordása. Természetes, hogy ezek a jóléti intézmények még ma sem állanak elegendő mértékben rendelkezésre e*, mi is azt szeretnők, ha számuk a közeljövőben még gyorsabb tempóban szaporítottatnék. De egy bizonyos. Az ifjúság körében éppolyan ijesztő mértékben megcsappant a maguk kenyerén élők száma, mint az öregeknél. A szabad pályán élő függetlenek száma csappant meg, nem a tehetőseké. (Az t. i. más lapra tartozik.) A megrendült jogi helyzet szomorú tünete ez: a viszonylagos jólétben élő kitarítottak szaporodnak, a keservesen küzdő szabadok száma fogy. Szinte rimánkodni szeretnék itt most azért, hogy akik ezt olvassák, félre ne értsék. Tudom én azt, hogy mai nap-ság nehezebb házitanítói kondíciót kapni, mint, mondjuk, a háború előtt s a most ide illusztrációképen kívánczó bölcsész az otthoniakra és az egyetemi városának lakóira is kevésbé támaszkodhatik, mint régen, tehát fokozottabb mértékben rá van utalva „a diákjóléti intézményekre. Igen, de ez az egész helyzet beteg, nemcsak maga a diákélet Természetszerűleg betegíti tehát az ifjúság speciális helyzetét, a kényszerű, de mégis tagadhatatlan kitarotttságot.

A maga kenyerén élő hajdani diákot is az öregek tartották el, de sem a *hazulról* jött, sem az egyetem székhelyén, vagy magán az egyetemen szerzett segítség nem volt sem rabkenyér, sem valami olyan, ami „dukál”. Egy kicsit néha illuzórikusan, de még mindig szabadnak és függetlennek érezhette magát mellette az ifjú, főképen pedig az ifjúság.

Ezek a gondolatok észrevétlenül vittek bennünket a betegség harmadik kísérő jelensége, a felelőtlenség felé. A privilégiumok legnagyobb lelki kára, hogy nem kell értük külön, egyénen kint és esetenként keményen megdolgozni. Nincs kockázatuk. Álhelyzetek. Brutális igazságtalanság és kegyetlen próba nem érheti mellettük az embert. A maga szakállára és a saját veszélyére fel nem sülhet, el nem bukhatik, tehát voltaképpen nem is edződhetik életképessé a privilegizált ember. Ez az elpuhító, hazug világvédelem és hálátlan szerep teszi apródonként felelőtlenmé.

A felelőtlen ember és embercsoport felelőtlenül él. Nem törődik életfolyásának sem az irányával, sem a tempójával, sem a hatásával. Nincs célkitűzése, sem programja, sem módszere. Lassankint tréningje sincs, tehát az ereje ügyessége is elmegegy tőle. Munkakedve már régen nincs, hiszen munkája sincs. Csak alkalmi tennivalói vagy hirtelen nekirugaszkodásai keltik benne azt az illúziót, hogy ő tényező még, hasznos elem, szükség van rá ezen a világon. Kedve nem lévén, hangulatai és indulatai vannak. Miután önálló vezetése kihagy, majd kimarad, állandóan kívülről várja a vezetést. Sugallatok híján sugalmazásokra hallgat, de mert azok belső életérzésétől idegenek, újra meg újra, egyenletesen gyorsuló egymásutánban kiábrándul s új vezéreszmét új vezetőt keres. Megnyugodni azonban csak időlegesen tud, hiszen sohasem bánthatlan problémái megoldásán innen a közlelki közérzete. A felelőtlenség legveszedelmesebb foka és fajtája az álprogramgyártás. Az ifjúság *közjogi* helyzete a dolog természete szerint ellenzéki. A mindenkori ellenzéket azzal szokás gyanúsítani, hogy negatív a programja, vagyis olyanokat követel, hogy követelésének hatalomra jutása esetén sem tudna elégeti tenni ő maga sem. Ezt a mindenkori hatalmon levők állítják, nem egészen igazságosan. Az ellenzéki programok negatív volta nem az ellenzéki helyzettől magától függ, hanem attól, van-e az ellenzéknek élő és ható reménysége afelől, hogy belátható időn belül hatalomra juthat. Ha van, felelős programot hirdet, ha nincs, felelőtlen. Az ifjúság megrendült közlelki közérzetének egyik legfájdalmasabb „tünete éppen ez a felelőtlen látásmód. Ennek is három árulkodó jele van. Az egyik a vízió fáradtsága. A fáradt víziójú ifjúság öregekre bízta, hogy programot adjanak neki és vezessék cél felé. Másik a vízió álomszerűsége. Az álmodozó ifjúság nem az öregekre bízta a programot, de saját maga állítja azt össze öregesen, a múlt cserepeiből, invenciótlanul és hit nélkül. A harmadik áruló jel a vízió ideálizmusa. Az ideális ifjúság a levegőbe építi a programját, amelynek nemcsak a jelenben hiányoznak az előfeltételei, hanem a jövőben is hiányozni fognak.

A legborzasztóbb veszedelme az ennek a negatíven ellenzéki közjogi helyzetnek, hogy az életet ezidőszerint irányító, éppen hatalmon levő, öregek nem veszik az utánuk következő, őket mindenképen egyszer mégis csak felváltó ifjúságot komolyan. Gravámenjeit meghallgatják és csitítják is, de megoldani nemcsak nem bírják, hanem valahogy nem is akarják. Nem a jószándékra gondolok ezzel, természetesen, amely sohasem hiányzik. Egy lelki magatartásra gondolok, amely az ifjúság jogi hely/étét így fogalmazza meg és így is kezeli: *ha lehet, megoldom*. Vagy még pontosabban így: *mihelyt lehet, megoldom*. Ebből a fogalmazásból és ebből az elintézésből végzetesen hiányzik a minden áron való megoldandóság kategorikus imperativus a, valamint a perceken

múló halálos kénytelenség sürgősségének hideglelés lázassága is. Lehetetlen most magunk elé nem idéznem az ifjúság évenként jelentkező tüntető gyűléseit, felvonulásait, követelő memorandumait, fenyegető magatartását, mely egyre jobban hasonlít a német egyetemi kisváros rendőret körülgyűrűző szalamander-sétákra — látszólag, s egyre feketébb fellegekből egyre feszültebb vilámlásokat ereget magából — valójában.

A helyzet katasztrofálisan komoly és jogi szférában megoldhatatlan. Megoldást magasabb, közlelki rétegekben kell keresnünk és találnunk.

IV. fejezet. AZ IFJÚSÁG NYELVE.

I.

A jogi konstelláció minden fontossága mellett csak bázisa az ifjúság lelki életének. Minden lelki életmegnyilvánulása ebbe van ágyazva, de ugyanekkor semmiféle igazi lelki életmegnyilvánulása nem jogi természetű. Ha par excellence lelki életét meg akarjuk ismerni, el kell vonatkoztatnunk mindent attól a ténytől, hogy jogi tekintetben bizonytalan és így rossz is a közlelki közérzete. Más oldalról azonban ugyanekkor tisztában kell lennünk azzal is, hogy minden legkisebb lélekrezdülése ebből a bizonytalan rossz közérzetből fakad. A váci fegyház fegyencei nagyon szép bútorokat készítenek asztalosműhelyükben. Ezek a bútorok nem különböznek a szabad lábon élő asztalosok készíttette bútoroktól. Lehet, hogy épen olyanok, lehet, jobbak, mint általában a magyar asztalosipar termékei. Mégis gondolnunk kell rá, vajjon nem követnénk-e el súlyos hibát, ha úgy tanulmányoznánk ezeket a bútorokat, mint *az emberi lélek* teljesítményeit, tekintet nélkül arra, hogy rabmunkák. Akár csekélyebb értékű, akár értékesebb, akár változatlan, ugyanazon ember teljesítménye rab korában, mint szabad ember korában volt vagy lehetett, a megállapítás mindig relatív s mindig függő viszonyban marad azzal a ténnyel, hogy az ember alkotása közben milyen jogi helyzetben volt. Még hangosabb illusztrációra gondoljunk. Egészen más érzelmeket kelt bennünk egy elráspolyozott rács és egy arra erősített kötél, ha tudjuk, hogy egy rab lopta ott életét, mint ha arról értesülünk, hogy éjszakai vidám kalandra szökött ki rajta valaki. Pedig az elemek vagy az eszközök azonosak.

Ismétlem tehát. Az ifjúság, lelki arcvonásait a jogi helyzettől függetlenül és mégis *hózzá* viszonyítva kell megfigyelnünk és megrajzolniunk.

II.

A legalapvetőbb közlelki funkció a nyelv, ez a sajátosan „közértelmi” jelrendszer. Ezt kell elsősorban vizsgálódásunk tárgyává tennünk, hiszen míg az ifjúság jelrendszerében tájékozódni legalább is meg nem próbálunk, vakok és süketek vagyunk lelki életének egész területén. A közlelki élet kivétel nélkül csupa olyan jelenségekben nyilvánul, amelyek el sem képzelhetők másképen, mint az egyik embernek a másik ember felé fordulása közben, tehát minden lélekmozdulásnak valamilyen jelét produkálva. Ezeknek a jeleknek az összessége és egyben rendszere a nyelv. Nem kevesebb tehát, mint — tisztán formai tekintetben — egy egész és egységes kultúrközösség. Egyszerre *teremt* és *őrzi*

az emberi kultúrát, miközben *kifejezi*. Azért veszteglünk ezeken a pontokon ilyen huzamosan, mert ezzel is illusztrálni szeretnők, milyen jelentőségűeknek tartjuk és mekkora fontosságot s egyben valóságos *kulcsjelleget* tulajdonítunk az ifjúság *nyelvi* problémáinak — lelki élete egyetemes vonatkozásaira nézve is.

III.

Ami minden mástól függetlenül azonnal szembeötlik ezen a nyelven, az annak autonóm és szuverén más volta, elülő jellege, különbözősége az öregek nyelvétől. Az ifjúság nyelve új nyelv. Nem dialektus az apák nyelvéhez képest, hanem idegen nyelv. Ezt a különös és félelmes nyelvi viszonyt a közvélemény népszerűen így fogalmazza meg: az apák és fiák nem értik meg egymást. Ez a megállapítás nem mai keletű s könnyen arra a téves következtetésre csábíthat, *mintha* a minden idők mindenkor és mindenütt tapasztalható szimptomája ismétlődnék ezúttal is, talán valamivel nagyobb mértékben és nehezebben megoldható módon. Sajnos, nem ez a valóság. Valóságban egy eddig még soha nem nyilvánult alapvető krízisről van szó, amelyben az apák és fiák két merőben eltérő, egymással semmilyen rokonságban nem álló idiómát beszélnek. A két nyelvnek más a hang-, alak-, mondat- és jelentéstana, más a stilisztikája, a retorikája és egészen más az irodalom-, pontosabban szellemtudomány a is. Aki ezt még személyesen sohasem tapasztalta s az én fejtegetéseimből óhajtja a maga számára elképzelni, legjobban teszi, ha ugyanazt a jelenséget próbálja maga elé varázsolni a nyelvi élet egész területéről, ami különbségképpen megmutatkozik például az angol lent és kimondott szavak között hangtani szempontból. Ugyanaz a hanganyag, az ősök úgy mondták ki, ahogy most is le van írva, az utódok egészen másképpen olvassák már. Nos, itt a? apák és a fiák minden tekintetben másképpen értik ugyanazt a nyelvi anyagot. Ami az egyiknek *szép*, az a másiknak *förtelem*. Ami az egyiknek *valóság*, az a másiknak *frázis*. Amit az egyiknek *jelent valamit*, az a másiknak *értelmetlen zagyvalék*. Az egyik *mond valamit*, a másik valami *egészen mást ért rajta*, sokszor *nem is az ellenkezőjét*, ami még nem volna veszedelmes, *hárem* valami *egészen mást*, ami aztán már teljes zavart okozhat.

Szeretném egy jelentéstani példával igazolni, hogy az ilyesmi, ha szokatlan is, de lehetséges. Gondoljunk a *toll* példájára, amely ma már háromszorosán nem toll, mert libatollból acéltolla, acéltollból töltőtollá lett s lassankint írógéppé általánosodik. Móra Ferenc tréfásan meg is jegyzi valahol, hogy az ő tisztelői nagy zavarba jönnek majd, mert neki arany toll helyett aranyíró-géppel kell majd kedveskedniök, ha elérkeznek írói jubileumának dátumához. Erre a kulturális és civilizatorikus velejárójú jelentésváltozásra gondoljunk s olyan szilárd jelentésű szavakra, nint a világtájak. Tudjuk, hogy a kultúrcentrumok hogy tolódtak idők folyamán egyre nyugat felé. Fönícia, Görögország, Róma, Európa, Euramerika. Nem tagadhatjuk, hogy az égéi tenger, az Adria, a Földközi tenger és az Atlanti-óceán egymást váltották jelentőségben. A mostani „öregek” úgy születtek s úgy jutottak a mai napig, hogy számukra „Nyugat” nemcsak világtájat jelentett, hanem egy kicsit kultikusan úgy fordultak Feléje arccal, mint a mohamedánok Mekkának. Ma még, nem bizomos. de kizártnak már nem mondható, hogy esetleg a világtörténelem súlypontát-helyezést, szenvedett a nagy háborúban s el lehet képzelni azt a lehetőséget, hogy az Atlanti-óceán két partjának múlt századi jelentőségét a Csendes-óceán két partjái foglalja el. Még semmit sem lehet tudni, de az ifjúság szókincsében „Nyugat”-nak már nincs meg az a biztos, félreérthetetlen csengése többé, mint amilyen a mi szóhasználatunkban megillette. A csodaszarvas regéjebeli kavardás hangulatát érezni körülötte, mellette: micsoda föld ez a vidék, hogy itt a nap száll keletre, nem mint máshol, naplementre? Én úgy nézem, hogy le-

ment a déli részen. Nem gondolnám, ott vöröslük észak ormán. „Kerek az ég mindenfelé.” Azt a gyanítást óhajtanám ezzel nyilvánítani, hogy az ifjúság nyelvének jelentésváltozásai nem önkényesek, vagy dacosak, vagy nyelvi romlás következményei. Bizonyára van annak rendre mindnek értelmes, bár előttünk ezúttal még ismeretlen pszichológiai oka is. Ezúttal elégedjünk meg annak a megállapításával, hogy az ifjúság *nyelvi szempontból izolálódott AZ megelőző generációtól.*

IV.

A fenti tény nagy nehézségek és bonyodalmak kirepítő fészke. Legtöbb nehézség és bonyodalom onnan márnád, mert a két nyelv nyelvi anyaga lényegtelen elemektől eltekintve azonos. Mikor tehát a két generáció egymás szavát épen hallja, érteni is véli. Ebből aztán sok zavar keletkezik. Olyanforma *tragikus zavarok*, mint amilyen *komikus* félreértés az a régi megállapítás magyar részről hogy „a németnek vízen a rétje, háj a szénája, mégis rossz a Tragikusnak mondtam e nyelvi zavarokat s szeretném most ezt az állítást fenntartani, hangsúlyozni s kétszer aláhúzni. Azt jelenti nevezetesen ez a nyelvi zavar, hogy *a két generáció között a kontaktus megszűnt.* Nem értik meg egymás szavát, de — ami még rosszabb — nincsenek ennek teljes tudatában. Küszködnek, vergődnek, ahelyett, hogy helyzetük kilátástalan voltára rádöbbenve, annak gyökeres javítása felől gondolkodóba esnének s ahol az első változtató lépéseket megtenni szándékoznának. Még jelbeszédet sem próbálnak mert egyelőre azt hiszik, nem szorulnak ilyesmire. Ezzel viszont minden lehetőség megszűnt arra, hogy az apák tapasztalataikat közölhessék a fiakkal, a fiak szükségleteiket tudtul adhassák az apáknak. Az élet a fiatal generáció számára egészen előlről kezdődik.

Nagyon sok szenvedésbe kerül ez mindaddig, míg nyilvánvalóvá s ezért természetessé is nem válik. Sok száz, sőt ezer esetből, amelynek részben szenvedő alanya, részben tanúja voltam, hadd említsek egy tanulságos példát. Vallásos színezetű diákgyűlésen vagyunk, ahol szabad a szó és a nyolcadik gimnazista fiúk élnek is ezzel a jogukkal. Egyik nagyon értékes vezető egyházi férfiú azt találja mondani az egyik diáknak: Nézze fiam, maga még nem tapasztalt ehhez eleget hadd magyarázzam meg (nem fontos, hogy mit). A fiú válasza: Nekem ne magyarázzon (nagyon tiszteletteljes cím következik, de árulkodó cím, rém ismétlem) úr, elvesztették a háborút és nem gyűjtöttek közben tapasztalotokat, legalább is a magatartásukból nem tetszik ki. Hagyjunk most figyelmen kívül minden zavaró momentumot, hogy meglássék a lényeg. Ebben a replikában világosan bennfoglaltatik az, hogy a két generáció nem *értheti* meg egymást. Mit tehetne egy öregebb most egyebet, mint vagy elhallgat, vagy felemeli a hangját és leckéztetni kezdi a fiatallembert, vagy . . . tovább magyaráz. A két első eset teljesen reménytelen, azonban lássuk be, hogy a harmadik is az. A beszédbeli partner épen most jelentette ki, hogy a beszélőnek nincsenek, nem is lehetnek tapasztalatai, tehát nem kompetens arra, ami az öregebbek mindenkori előjoga: magyarázni. Az öregebbnek előbb meg kellene magyaráznia hogy joga van a magyarázatra, azt meg nem teheti, mert ha megteszi is, a limine visszautasításba ütközik. Kár a példákat szaporítani. Ezelőtt húsz évvel még mondhatott ilyet szülő a gyermekének: látod, ha jól tanulsz, neked is ilyen szép zománcos táblád lesz a kapu alatt, mint az ügyvéd bácsinak. Még pontosan ki is számíthatta neki, hány év múlva lehet olyan zománcos táblája. Ma az ilyen buzdítás nemcsak üres frázis, hanem — fiatal füleknek — lazító tartalmú hazugság is. De necsak ilyen apróságokra gondoljunk. Jusson eszünkbe az *ifjúság tudományos rendszere* és a mienk. A mienk *materialista és analitikus.* Az övék *spirituális és szintetikus.* Vagy ne menjünk ilyen

magasra. Próbáljon meg a gyermekeivel történelemről beszélgetni egy olyan apa, akinek a fia Szekfű Gyula valamelyik tanítványától tanulja a középiskolában a történelmet. Vagy még inkább: mitévő legyen egy pozsonyi vagy brassói magyar műveltségű apa, ha a fiával hasonló témáról beszélget. Lehetetlen, hogy ne érezze meg azt az egészen más nyelvet, amit a fiatalság beszél. Most nem arról van szó: helyes e, való-e, amit én tudok, vagy amit ő tud. Csak arról beszélgetünk és ez nyilvánvaló, hogy *egészen más* az a nyelv, melyben az ő gondolatai mozognak és merőben más az enyim.

V.

Az alapvető nehézségekhez újabbak társulnak. Ha az ifjú generáció kultúrája előről kezdődik, vagy legalább is majdnem előről, akkor a nyelv e is énnek megfelelőképpen alakul. Tehát, a régi generáció nyelvéhez viszonyítva *primitív nyelv* és a dolog természete szerint *fordítás-nyelv*. Ha még azt is hozzávesszük, hogy meglehetősen kényszerítés dacos elkülönülésnek is terméke, akkor hozzá kell tennünk még egy értelmezőt az eddigiekhez: *tolvajnyelv* is, *argót*, mert az izoláltság mindig argot-t fejleszt, mely befelé megkönnyíti, kifelé megnehezíti a kölcsönös megértést.

VI.

Ezúttal eljutottunk arra a pontra, ahol már nem lehet megellenünk az ifjúság lelki életmegnyilvánulásait, azok fizikai beágyazottságának, tehát jogi vonatkozásainak tekintetbe és figyelembe vétele nélkül. Ha ugyanis a bízom talán jogi konstellációra nem ügyelünk, könnyen támadhat bennünk indokolatlan optimizmus afelől, hogy a baj nem olyan súlyos, minit amilyennek itt beállítottuk. Ülünk le egymás mellé, a két generáció, mint tárgyaló felek és egyezünk meg, magyarázkodjunk ki, teremtsünk magunk alá közös „plattformot”.

Nagyon természetes, hogy magam sem tartom a generációs problémát megoldhatatlannak, különben piromániakusnak kellene ítélnem magamat, hogy egyáltalában beszélek erről a tárgyról. De a megoldás nem kínálkozik ilyen olcsón. A két nyelvet előidéző jelentésváltozás nem felületi jelenség. Exisztenciális gyökerű, korváltoztató jelentőségű tény.

Jogi beágyazottsága abban a bizonytalan helyzetben nyugszik, hogy ez az ifjú generáció, tehát a mi ifjúságunk, a mai fiatalság nem érzi létet biztonságban nálunk. Számára nem életlehetőség a mi életünk folytatása. Ezért különül t el egész kultúrájában tőlünk. Egészen az a jellege az egész tünetnek, mintha az emberiség, mint olyan, a világtörténelem folyamán napjainkban jutott volna el a pubertás korába, íme egy kísértetiesen hű analógia. Tom Sawyer ott hagyta Polly nénit és elbújt Huck Finnrel és Joe Harperrel a puszta szigetre. Nyelvi szempontból az a szembeötlő ebben az attitude-ben, hogy a fiatalok *wigwamban* lagnak, elszívják a *békepipát*, kiássák a *harci bárdot* és egyik a másikat úgy szólítja: *halvány arcú testvérem*.

Nem elléháskodom ezzel a probléma nehezét, érzékeltetni próbálok. Ez a nyelv először is *argót*, amelyei a felnőttek nem értenek, mert nem szoktak méríteni a forrásából. A fiatalok nyugodtan használhatják egymás közt, izolálja őket. Sokat forgolódom fiatalok között, van alkalmam hallgatni a szavukat, olvasni az írásaikat kéziratban, nyomtatásban egyaránt. Felelősséggel jelenthetem ki, hogy van ifjúsági argót, amely az öregek fülének idegenszerűen hangzik, eszejárásának meg, zavarosan hat. Pedig több ennél titkos nyelv, amelyen nyugodtan eltársaloghatnak fülünk hallatára, mert nekünk öregeknek sejtelmünk sincs róla, voltaképpen mit jelent. Ez azért van így, mert mindenáron a magunk nyelvén akarjuk érteni a mondanivalójukat s úgy járunk, miníha részben megmosolyogjuk, részben érthetetlennek tartjuk ezt a betűcsoportot an-

gol szövegben: eleven, de semmiképen sem arra koncentráljuk figyelmünket, s nem azzal töltjük az időt, hogy kihámozzuk ottani értelmét: tizenegy. Nem *eleven*, hanem *tizenegy*.

Azt a hibát is el szoktuk követni, hogy lenézzük az ifjúság nyelvét, mert a miénk kiműveltebb, gazdagabb, fordultatosabb és színesebb. Az az érzésünk, hogy ifjúságunk (meg van erre a magyarázat s a mentség is, de azért tagadhatatlanul) alacsonyabb értékű emberfajta nálunk. Ez a tévképzet is csak azért rögzíthető belénk, mert közben megfedekezünk az ifjúság nyelvének jogi beágyazottságáról. Ez a nyelv nem értéktelenebb a mi nyelvünkénél, csak *primitívebb*, mert közben az ifjúság bizonytalan jogi helyzetében otthagya örökségét, kivándorolt az atyai hajlékból és kénytelen volt mindent előlről kezdeni, egyben újra fogalmazni. Nehezítette dolgát az, hogy keserves negatív tanulmányai birtokában kényszerítően volt egyúttal mindent másképpen is csinálni, mint ahogy „odahaza” szokásban volt. (Arról már tudta, úgy tudta, hogy rosszul van. Másképpen, ebben volt egyetlen reménysége, hogy *lehet* jól is. Amúgy csak rosszul lehet.)

Az ilyen újrakezdett és másképpen művelt kultúráinak a kifejező eszköze természetesen bizonytalanabb, tapogatózóbb, ködösebb, változékonyabb és variánsgazdagabb, mint egy folytatólagos kultúra örökölt és precíz m elve. A fogalmi érettség, a sváda folyamatossága a tisztán pszichológiai eredetű nyelvközeledése a logikai formákhoz s megfeneklése azokban — egyébként sem mindig életteljes jelenségek. Sokkal inkább jelentik az esetek nagyobb percentjében a kulturális élet érlelmeszedését, szenilitását és végelgyengülését. Más oldalról a kifejezésre törekvés becsületes és őszinte erőfeszítése a primitív m elvet erőteljessé, széppé, gazdaggá és szimbolikus erejűvé varázsolhatja. Mindez azonban a jövő lehetősége, bár e tekintetben nem szabad arról megfedekezünk, hogy a jövő aztán már egészen az ifjúság osztályrésze. A jelen ténye mirulí nesetre az, hogy az új nyelv primitív nyelv. Szegényes ügyefogyott, kísérletező. Az a vonása azonban, hogy az öregek nyelvéhez nem hasonlít nem gyarlósága, hanem mivolta. Nem azzal a szándékkal kell hozzá nekünk öregeknek közelednünk, hogy megítéljük és osztályozzuk, hanem hogy lefordítsuk. Különben sohasem érthetjük meg.

Van egy fajta jellegzetessége az ifjúság nyelvének, amely ennek a készségünknek felelőig elébe megy és terhet ezzel megkönnyítheti. Említettük már, hogy az ifjúság m elve *fordítás-nyelv*. Nem is igen lehetne egyéb, hiszen hirtelen szükségletet azonnal kell kielégítenie. Mai korból a zürjén nyelv analógiájára hadd hivatkozzam. A zürjének a világháborúig orosz fennhatóság alatt éltek s az ácmesterség szókincséig „emelkedett a nyelvük. A magasabb lendű élet minden egyéb kifejezéskincse oroszul volt számukra. Ma a zürjének önálló életet élnek s attól a perctől kezdve, hogy az új világ beállott náluk, azonnali, égető szükségük támadt sok ezer olyan szóra, kifejezésre, mondatra. hosszú szövegre. amelyre mind hiányzott eddig a zürjén nyelvből betű szerint értendő teljességben minden. Természetes következménye ennek a nyelvi krízisnek nemcsak egy nagy sereg idegen szó. Innen az is, hogy mindent, amit egy bonyolultabb nemzeti életrendszer igényel, máshonnan kellett mintául venni és sebtiben, jól-rosszul, lefordítani egy alapjában véve fejletlen m elv fogyatékos eszközeivel és nagyon is határolt készségével. Valószínű, hogy a legtöbb adatot épen a gyűlölt orosz nyelv szolgáltatta.

Szakasztott ugyanez a helyzet az ifjúság nyelvének kialakulási folyamatában is. Rendkívül sokat árt e nyelv szellemének az, hogy primitív adottságaira egyszerre zuhan rá a jelen minden követelménye. Valóságos csapás, hogy közben az öregek nyelvéből kell kölcsönvennie a formákat és mintákat, holott a kifejezésre vágyó latens tartalom talán egész „más lehetőségeket szeretne. Nincs idő a forma érlelésre. A sok kölcsönvétel azonban az ö' péknek egy utolsó alkalom a megértésre.

V. fejezet. AZ IFJÚSÁG MŰVÉSZETE.

Itt is csak a közlelki formák érdekelnek bennünket. Mikor az ifjúság nyelvről volt szó, nehéz volt mértéket tartanunk s nem beszélünk kulturális tartalomról, hanem mindenütt mindvégig csak a kultúra formális vonatkozásairól. a kultúrtartalom kifejezőmódjáról, a nyelv jelrendszeréről. Ha következetesek akarunk maradni s feladatunkhoz is hívek, az ifjúság, lelki arcának megrajzolásánál a közérzelmek világában sem szabad — hogy úgy mondjam — anyagi vonatkozásai felé tévednünk, hanem meg kell maradnunk a formák vizsgálatánál. Az ifjúság művészete ne úgy érdekeljen mosí bennünket, mint egy bizonyos csoportja a műveknek, hanem ha a *nyelv* a mi szempontunkból *jelrendszer* volt, vizsgáljuk az ifjúság művészetét mint *jelképrendszert*.

A nyelvi területen mozogva, ismételten szólnunk kellett jelentésváltozásról. A nyelvi hasadást az egész vonalon végbemenő jelentésváltozások hozták létre. Látszólagos nehézséget fog okozni, de nem hallgathatjukel, hogy a *jelből* hasonlóképen jelentésváltozás útján válik *jelkép*. Igaz, hogy ez a fajta jelentésváltozás más irányba hajtja a fogalmat s nem az a tendenciája, hogy az egyéni megfogalmazást konvencionálissá tegye, hanem a fordítottja, hogy a konvencionális jelrendszert az egyéni kifejezés vágyának kényszerítse engedelmes esz-közévé. Ha az egyéni megnyilatkozás vágya erős, őszinte és jogosult, akkor a közlelki konvenció a nyelvi önkényeskedést nem extravaganciának, hanem *stílusnak* érzi és mint *szimbólumot* megérti, sőt akceptálja. Ez a művészi formák nyelvének a titka s egyben a szépsége is.

Egy azonban bizonyos. *Egyidejű nyelvi és művészi jelentésváltozás nem lehetséges*. Egyik a másikat nemcsak zavarná, de egyenesen paralizálná is. A nyelvi krízist művészeti krízis kíséri s ez a krízis nem a mindenáron való kifejezés törekvésében nyilvánul, hanem a művészeti alapviszony zavarában. *Inter arma silent Musae*. Az ifjúság érzelmi életében stagnál a művészet. A műalkotók és műélvezők kölcsönös lelki magatartásában valóságos öntudathasadás mutatkozik.

A jelképrendszer, a szimboliztika egészen szubjektív lett. Az ifjúság, mint műalkotó, csak egyetlen kifejezésformát ismer: önmagának gátlástalan meg állását. A bizonytalan jogi helyzetbe ágyazott közérzelem ez is. Azt jelenti, hogy *az ifjúság feladta önmagát*. Az a pillanat ez, amelyet a detektívek és a gyón-tató atyák jól ismernek, a vallomás percének időteljessége. A beszélő belátta, hogy nem használ már tovább az eddigi Én fenntartása. Gyónni, vagy vallani kezd.

Ha a gyónó magatartást művészi szempontból vesszük, mint jelképrendszert tekintjük és tartalmát (valamilyen) műalkotás formájában látjuk magunk

előtt, világosabban megérthetjük, mi ment itt végbe. Mondjuk, regényt eredményezett a vallomás. A regény: én-regény. Tulajdonképpen nem is regény, mert nem történik más, mint hogy a műalkotó papírra vetette önvallomását, elmondva életének eddigi folyását gátlás nélkül, őszintén.

Minden arra mutat, hogy nincs igazi „művészet” jelen. A műalkotó részéről az az áruló jel, hogy nem tud „egy ebet”. A legtöbb mű egyedüli jelenség. A művész meggyónja önmagát és ezzel le is róttá adóját a művészettel szemben. Második opus már nem is jelentkezik. Azoknál, akik tovább bírják, nyomon követhetik ugyan egymást a „művek” akár sorozatosan, de sohasem születik egyéb, mint én-mű. Önvallomás, gyónás, az Én dokumentálása egy mérőben ellenséges világgal szemközt. Ez azonban nemcsak a regényformában van így és nem is kifejezetten irodalmi tünet. A képzőművészet is ugyanebben a malomban öröl. sőt a legellenállóbb materiájú képzőművészet, az építészet is. Ha az ifjúság építésznek csap fel s egy »kis családi házat kell megálmodnia, nem nyugszik meg képzelete e részlet feladatán. A kis házat a világegyetemben építi fel. Hogy a kis ház kellőképpen érvényesülhessen, le kellene bontani mellőle az utcát. Hogy a maga igazi értelmét megnyerhesse, az egész várost másképpen kellene körülötte kiképezni. A lírában jelentkező szabad verseknek „megfagyott zenéje” ez s igazán nem azért írok róla így, mintha nem venném halálosan komolyan. Egy új szimboliztika, egy még konvulzív állapotban nyugtalankodó jelképrendszer krízise ez, nem valami „idétlenkedés”.

Még árulkodóbb jellegű a krízis a másik teremtő fél, a közönség, a műélvező magatartásában. Az ifjúság feladta önmagát. Ennek a ténynek csak egyik megnyilvánulási formája a közlési kényszer. A másik erő, amely az önfeladásra kényszeríti a lelket, az undor. A lélek megútálta önmagát, létének halálossá vált eddigi formáját, azért tört össze, ezért foly ki belőle vallomás formájában minden tartalom. Nos hát ha a műalkotó ifjúságot a közlési kényszer jellemzi, a műélvezőt viszont az ennek megfelelő undor fogja el. Hallani sem akar arról, amit a műalkotó beszél, látni sem akarja, amit mutat neki. Az az elképzelhetetlenül perverz alapviszony Γ lőtt be ezáltal, hogy a műélvezőt nem érdekli a műalkotó műve. Egészen természetes állapot ez, dó egészen negatív is. Az ifjúság Telki krízise a művészet világában művésziatlenségnek mutatkozik. A kifejezés szülési fájdalmai és katalauni ütközete közben jelképrendszer kialakulásáról szó sem lehet. Igaz, hogy ilyen körülmények között a válság érzelmi „feloldódásáról is aligha.

VI. fejezet. AZ IFJÚSÁG TÁRSADALMA.

Egyre kevesebb az észrevehető szimptóma, egyre kevesebb a mondanivalónk is. Nem baj, de tény. A lélek egységes, csak vizsgálata közben emlegethetünk kategóriákat. A közlélek is egységes. Az a közlélek, melynek értelmi funkciója *dadog*, érzelmi funkciója *beteg*, akarati funkciójában sem mutatkozhatik pozitívnek. Ezt az óvást azért kell előrebocsátanom, mert könnyen indulhatnánk különben látszat után. A látszat szerint ugyanis mi sem tetszik könnyebbnek, mint az ifjúság megszervezése és megindítása vezényszavakkal, vezetővel az élen, valamilyen zászló után. Egyébként is abban látszik különbözni korunk ifjúsága régebbi korok ifjúságától, hogy szívesen, eredményesen és nagy tömegekben él társas életet. Mondják is, hogy kollektív lelki alkatú, a világháború individualista ifjúságával ellentétben. Meglehetősen gyakran lép fel korporatív.

Mindezt letté kell hagynunk, mert valóban nincs különben. De nem szabad végső magyarázatképen, elfogadnunk. Különösen akkor kell bizonyos szépségszel közelednünk a megfigyelés útján szerzett tények felé, ha közben eszünkbe jut a jogi beágyazottság és a történelmi folyamatok egymásutánja. A korporációk és kollektív „lelki alkat” nem társadalmi képletek, maga az „ifjúság” pedig a „gyökér” és az „osztály” folytatása. Ha így vizsgáljuk az ifjúság közakarati funkcióját, tehát megint csak mint lelki formát az ifjúság-társadalmat, jóval bonyolultabb helyzetet találunk.

Először is nehéz volna tagadnunk, hogy az ifjúságot érdekli a „gyökér” problémája. Nemcsak Adynak s Bartók-Kodálnak legmegértőbb publikuma az ifjúság, de mint falukutató is az élen jár. A „faj” kérdésével is foglalkozik, mert ebben is valami gyökeret sejt. Ösztönösen érzi, hogy saját egzisztenciája függ attól, az elmúlt korok problémáit sikerül-e maradéktalanul megoldania, hogy saját élete ne homokra épüljön.

A „harc” még nem ült el körülötte-mellette, mert azt még változatlan hévvel vívják apái, a megelőző generáció. A hatalom még a harcoló osztályok kezében van. Az ifjúság azonban nem óhajt harcolni. A harc neki nem problémája, az osztály nem életformája, nem ért hozzá, nem él vele. Sajnos azonban megelőző generációval való együttélés következtében *osztályrésze* mégis ez a rátukmált harc. Az apák vele is mint osztállyal harcolnak s vele szemben is állják a nagy kérdést: az ifjúság alá-, mellé-, vagy fölé van-e rendelve apái generációjának.

Miután a társadalom életét éppen az jelenti, hogy az egyik ember cselekszik, a másik ember meg, elszenvedti a cselekvésnek a hatását, az ifjúság társadalmát sohasem jellemezheti az adott helyzetben aktivitás. Hiszen az aktivitás itt harc elfogadását és megvívását jelentené. Az ifjúság társadalmi magatartása

tehát *passzív*. „Alázatos tisztelettel” túri, csináljanak vele az atyák, amit akarnak, vagy amit tudnak, vagy... valamit. Ezért aztán az ifjúság problémája egyre inkább úgy nehezedik az atyák vállára, mint egy ájult partner súlya. Az eszméletlen, iners, magával tehetetlen másik féllel pedig nem lehet alkudni.

Ha ehhez még az ifjúság bizonytalan jogi helyzetét is hozzáveszem, kénytelen vagyok a problémát még bonyolultabbnak látni. Az ifjúság igényei a maguk passzivitásában ezáltal még fenyegetőbbekké válnak. Az ájult tetem reánknehézkedése lassankint — érzelmi hatásában legalább is — rémületessé válik, mintha már nem is egy eszméletlen test súlya nehezednék vállainkra, hanem egy merev és hideg kadáveré.

A passzív rezisztenciánál félelmetesebb társadalmi magatartás nincs is. Az ifjúság lelki arcának a velleitásai a legmegoldhatatlanabbak.

A megoldást nem leltük a lélek beágyazásában. Nem található a lelki élet funkciói között sem. A lélekfeletti régiókban kell megkeresnünk s fogjuk — úgylátszik — meg is található.

VII. fejezet. AZ IFJÚSÁG VALLÁSA.

I.

Igyekezzünk óvatosan fogalmazni és kerülni minden dogmatikus vagy éppen séggel felekezeti ízű meghatározását a vallásnak. Szeretnénk ezt a problémát is közlelki keretben megfigyelni és eddigi módszerünkhöz híven tartalomtól lehetőleg függetlenül, pusztán formáiban. Megkönnyíti feladatunk nehézségét az a felfogásunk, amely a jogot kiemelte a közlelki funkciók közül s valamennyi funkciót beleágyazta, mint közlelki életérzésbe. Ezt tudva, nem fog talán megütközni senki e sorok olvasói közül, ha a vallást is kiemeljük az érzelmek világából. Kiemeljük egyúttal az összes közlelki funkciók közül s úgy helyezzük e funkciók fölé, mint ahogy a jogot alapul helyeztük. Minden nem tagolt lelki tartalom vallás, ha nem a lélekalatti régiókból tör fölfelé, hanem *fölről* lefelé ható tendenciájú. Minden lelki tartalom vallás, ami nem a tudatalatti lelki rétegből szublimálódik értelmi, érzelmi és akarati, tehát nyelvi, művészi, társadalmi tagolt lelki tartalom. Transzcendens természetű, tehát tulajdonképpen lefelé tartó, kihülési, lecsapódási folyamatot él át, mikor a legmagasabbrendű jelenségekké tudatosul. A dogma, a kultusz és az egyház, a legmagasabbrendű nyelv, művészet és társadalom: a vallás legalsó rétegvonalának a pontjai. Az elképzelhető legmagasabb régiók, ahová a lélek egyáltalában felemelkedhetik egyfelől, másfelől az elképzelhető legmélyebb réteg, ahol a vallás éppen csak hogy még mint vallás tekinthető.

A vallás ebben a megfogalmazásban nem lelki tartalom, hiszen tudatosulása, tehát tartalommá válása pillanatában már megszűnt vallás lenni. Nem is lelki tartalom, hanem lelki potencia, amely a lelket állandóan működésben tartja és tartalommal telíti. A lelki élet mint folyamat nem is igen képzelhető el másképpen, mint a jobból (esetleg még mélyebb rétegekből) áradó, testi eredetű és természetű tevékenységnek, képességnek és készségnek a transzcendens természetű vallásos képességgel és készséggel való találkozásaképpen, feszültségeképpen és kiegyenlítődéseképpen. (Ezért titokszerű a nyelv eredete, a művészi alkotás és az emberi cselekedet, bár mindegyik megfigyelhető, sőt bizonyos mértékig mérhető is.)

II.

Ha így ismertük meg a vallást, kénytelenek vagyunk megállapítani, hogy az ifjúság vallása éppolyan kritikus állapotban van, mint egész lelki élete. Ha vallása ép volna, az az egész lelki életét táplálná és rendben is tartaná. Ezt minden megfigyelés helyett akadémikusán kijelenthetjük, igaz, hogy minden megfigyelésünk adatokkal igazolja és támasztja alá ezt a kijelentést.

A probléma azonban ezáltal még bonyolultabbá válik. Ez az empirikus és elméleti kikövetkeztetett igazság ellenmond egy már megállapított másik feltevésnek, hogy az „ifjúság” a pszichológiai természetű „gyökér” és a logikai felépítésű „osztály folytatásaképpen jellegzetesen vallásos jellegű korprobléma.

Két közvetítő megjegyzésre van szükségünk, mely ezt az ellenmondást eloszlathatja. Az egyik megjegyzésünk az „ifjúság” vallásos jellegére vonatkozik. Ez a fajta vallás *nem tény, csak igény*. Amíg ez az igény ki nem elégül, az ifjúság maga is csak potencialiter él és hat. Másik megjegyzésünk magát a vallást illeti. A vallás közlelki erő s abban különbözik minden más közlelki tartalomtól, hogy nem hullhat atomjaira. Ha megromlik a másik ember felé hatásában, megmarad az egyéni lélek javaképen. Csakhogy ekkor nem a közlelki vallása, hanem az egyéni lélek *hite*. Ez a hit változatlanul megvan minden egyéni lélek mélyén, a legnegatívabb körülmények között is s mint valami vegvi affinitás, minden pillanatban kész és képes rá, hogy egy másik lélek pozitív hatására vallássá legyen.

III.

Az ifjúság vallása ma nem elég potens arra, hogy megrendült jogi beágyazottságát ellensúlyozhassa s ez okozza közlelki életének egész területén a súlyos krízist. A megoldás azonban mégis egyesegyedül innen várható: a lélek transcendens titkaiból. Ha a lélekfeletli lélek áradása erőteljesebbé válik, a ki-egyenlítődség a lélekben pozitívabbá lesz s ezáltal a jogi rossz közérzés is újra harmóniába juthat. Más megoldás nincs. Az ifjúságnak nem lehet jogait biztosítanunk. Képtelenség megértetnünk magunkat vele, mert nem érti a nyelvünket. Szimbolikus jelképrendszerünk lehangolja a végletekig. Velünk egy társadalomban mindvégig passzív rezisztenciában marad. Egy lehetőségünk marad: egyéni hitünk *bizonyágtétele*. Ez sem *zálog*, csak szerény *kilátás*.

Az ifjúság lelki krízisének egyetlen lehetséges megoldása egy képtelenség és lehetetlenség. De egy olyan képtelenség és egy akkora lehetetlenség, amely több mint kategorikus imperativus. Saját hitem és vallásom terminológiája szerint *kegyelem* dolga.

De az a valami, amely egyszerre egyetlen lehetőség és teljes lehetetlenség, az a *látás* sajátos tartalma. Tehát az *ifjúság* maga. Tehát *manifesztációja* és *megoldása* egyaránt.

VIII. fejezet. AZ IFJÚSÁG ÉS A PEDAGÓGIA.

I.

Az ifjúság lelki arcának ismeretében lehetetlenné válik és revízióra szorul az ifjúság nevelésével foglalkozók eddigi magatartása. A pedagógiának is tudomásul kell vennie tehát a generációs válságot. Az ifjúság lelki krízise a pedagógiának is krízise egyúttal.

Az a baj, hogy a pedagógiában is szemben állanak az apák a fiakkal és osztályharcot vívnak velők az alá- vagy mellérendelésért. A pedagógiában is végbement ennek folytán a fiák szecessziója s a pedagógiában sem áll rendelkezésre gyógyszer a bajok ellen, csak reménység van a vallás erőinek megindulásáról. A pedagógia nem különíthető el az élet egyéb vonatkozásai közül s problémája, mely így egyetemes jellegű, nem oldható meg, részlegesen és elszigetelten.

Valami más azonban történhetik itt is, mint ahogy az egész vonalon beállhat az a valami egyéb változás s nem lehet előre tudni, beáll-e vagy sem, hol és mikor megy végbe. Ez a valami más egyéb, ami beállhat s — tegyük hozzá — nem is maradhat el végképen, a becsületes, teljes, áruelrejtés nélküli és hamis bukásmentes, őszinte *csőd*. Ha a vallás erői a lélekalatti rétegekből törnének elő, végzetes volna egy ilyen csőd, mert idegességből örületbe, betegségből halálba, mizanthrópiából és életcsömörből öngyilkosságba menekülést jelentene és eredményezne. Miután azonban az erőforrás transcendens eredetű és felülről lefelé áramló tendenciájú, a csőd az eddigi, természetellenes, perverláló, negatív, önös magatartás feladását jelenti s így katharizist idéz elő, az új erők új áramlásának egyenesen előfeltétele. Örültség helyett gyógyulási folyamat, öngyilkosság helyett — a másik ember felfedezése, végső izolálódás helyeit — életközösség.

Nem okvetlen szükséges, hogy az első lépést föltétlenül fiák vagy föltétlenül apák tegyék meg. A lehetőség az elképzelhető variánsok szerint ahány, annyiféle. De nekünk itt, most az a feladatunk, hogy számoljunk azzal az eshetőséggel, ha a kezdet történetesen HZ öregek oldaláról indul.

II.

Minden kezdet nehéz — állapítja meg a szokásmondás — s ha a kezdetet úgy képzeljük el, mint megakadt folyamat újbóli nekilendítését, akkor a kezdet nehézsége egy erőttöbblet működésbejutásából áll, mely a holtpontot megostromolja és legyőzi. A hol holtpont van *erőpluszra* van .szükség, több erőre, mint az eddig rendelkezésre álló erők összesége. Ez azt jelenti, hogy annak részéről akié a kezdőlépés, jelentős áldozatba kerül a válság megoldódása. Igaz ugyan, hogy aki a problémát a maga egészében megvilágítva látja maga előtt, meg is

tudja hozni ezeket az áldozatokat, hiszen többek között az is megvilágosodott számára, hol az erőforrás. Az erőforrás ugyanis azonnal megindul, mihelyt igazi szükséglet jelentkezik s a szükséglet kérő, szívó, vagy nevezem akár-hogy erőfeszítése nem ellentett előjelű. A krízis idején is nagy a szükséglet, de ez a lélekalatti régiókból kér vagy szív — ezért jelent voltaképen erőpazarlást és stagnálást is ezért jelent, hiszen az erőforrásra, mely nem lent van, hanem fent, eldugaszó, nyomóhatással nehezedik s nemcsak hogy nem igényli, de egyenesen gátolja, tiltja a megsegítő erők jelentkezését.

Reánk mindebből annyi tartozik most, hogy a holtpontról áldozatok árán szabadulhatunk. Ha a megindulást az apák felől várjuk, az áldozatokat az apáknak kell hozniok. A pedagógiában is. Praktikusan azt jelenti ez, hogy a nehézségek eloszlatására a fiáktól nem követelünk, nem kérünk, sőt nem is várunk semmit. Jó, ha a megindulás után a fiak is beleadják fokunkint felszabaduló erőiket a közös munkába, de belekalkulálni ezeket az erőket a munkateljesítménybe nem szabad. Annyi erőt kell szolgáltatnunk nekünk apáknak, amennyi az egész feladat megoldásához összesen szükséges. Különben illúziókat kergetünk.

III.

Baj volna, ha valaki ebben túlkövetelést érezne. Az erőpusznak ez az előfeltétel-mivolta implicite bennerejlik a pedagógiának a fogalmában. A nevelés, könnyebben érthető formája szerint növelés csak abban az esetben jelent valószínűsítő növekedést, ha az anyaméh a fogantatás pillanatától kezdve egész magát rendelkezésre bocsátja, odaadja a magzat táplálására. A magzatban erre nincs egyéb, mint növekedési lehetősége (tendenciája és képessége). A magzatban elrejtve pihen az ő jövőbeli alacsonytermetű-volta, vagy öles-volta, de semmi más egyebe nincs. Az anyaméh látja el őt a szükségességekkel, hogy saját öles vagy bakarasnyi személyiségévé kifejlődhessék. A magzat kér, a méh szolgáltat. A fejlődés későbbi fázisaiban sokszor rámeleg az anya a szükségletek kielégítésére, azt mondják az ilyenre: elrágták a fiai. Az elv még ilyen határesetekben is sértetlenül és változatlanul ugyanaz marad. A növelés elve: az odaadás.

Az odaadás elve azt a szükségletet támasztja a pedagógus „öreg,” partner, így is a nevelő lelkében, hogy sok és nagy erő szükséges az ifjúság gondozására, miután márkáz indulásnál le kell mondania a kritika, az ítélkezés előjogáról. Nem azért kell ezt megtennie, mintha minden idők minden ifjúsága visszautasítaná a kritikát, de a mai, aktuális magyar ifjúság nevelésében, a kritika és ítélkezés nem termékeny módszer az ismertett helyzet miatt. Máskor, másutt nagyszerű szolgálatot tehet a kritika és az ítélkezés, itt tehetetlenség, mert nincs, aki tudomásul vegye. Az az „öreg”, aki ezt a helyzetet felismeri és el is ismeri, lemond legősibb jogáról, tehát eleve lemond természetes erőinek jókora percentjéről, olyan erőttöbbletre van pótlásképen és azonfelül szükséges pluszképen szüksége, amelyet csak a vallás erőiből nyerhet. Vallástalan ember a mai helyzetben nem lehet eredményes nevelő, mert munkájának már az „előfeltételei sem állanak rendelkezésére.

A kezdő lépés megtörtént: a nevelő nem kritizálja és nem ítéli meg az ifjúságot, csak odaadón szolgálja. Az első, amit oda kell adnia, a tekintélye. Belső tekintélye nincs, a külsőt odaadta. Nincs belső tekintélye mert öreg. Mai öreg, akinek nem lehetnek, tehát nincsenek is pozitív tapasztalatai az ifjúság véleménye és magatartása szerint. Mi az, ami ezt a régi viszonyt pótolhatja?

A tekintélyevesztett nevelő nem enunciálhatja tapasztalatait s nem exkommunikálhatja az ezzel ellenkező vagy ennek ellenmondó véleményeket. Ugyanakkor a „növendék”, mint az ifjúság egyik tagja, víziói birtokában papi

magatartását tokozott mértékben érvényesíti. Mi az, ami a fejetetejére állított helyzetben kivezethet az anarchiából? A természetes helyzet alárendelő volna. Az ifjúság magatartása azonban nemcsak ezt nem tűri, hanem még a mellérendelést sem engedi meg. Az ifjúság az apák generációját értéktelenebbnek ítéli magánál. Az „öreg” nevelő, ha elfogadja egyedül lehetséges kiindulásul azt hogy semmit sem követel, mindent ad, nem tehet egyebet: el kell fogadnia az adottságokat. Vállalnia kell ezt a fejére olvasott és egyéniségére mért szerepet. Ez az első olyan lépés, ahol a meggondolás már nem segíthet, csak a vallás erői. Ennek a szerepnek nem az eljátszására, hanem a megélésére bűntudat, bűnbánat és bűnvallás szükséges. A nevelőnek, ha igazán és őszintén szolgálni akar növendékeinek, töredelmes penitenciát kell tartania.

Ez a töredelem teszi lehetségessé számára az egyedül elképzelhető munkaközösséget: keressük és találjuk meg a hibákat, amelyeket én, a megelőző generáció követtem el, együtt. A tanulságok, amelyekkel én neked, ifjúság szolgálhatok, a hibáim és bűneim negatív tanulságai.

IV.

Ha vallásadta erő bennem a töredelem, akkor őszinte és határtalan. Akkor hatalmas anyagot szolgáltat a nevelés folyamatához s többek között adottságoknak ismeri el az ifjúság lelki magatartásának egész anyagát. Ez nagyon fontos körülmény, mert rengeteg energiát felszabadít. Az ifjúság, amely támadó helyzetben védi eredeti álláspontját s várja annak kémén} ostromát az egész vonalon, lassankint megnyugodhatik és felenged. Semmi értelme sem volna például annak, hogy bizonytalan és rossz közlelki közérzete felől vitát provokáljunk, azt erősítgetvén, hogy nincs oka félni tőlünk, jó kezekben a sorsa nálunk. Meddő vita volna ez, de részünkről mégis kényszerű vita, ha birtokon belül éreznők magunkat. A töredelem az egyetlen lelki magatartása, amely ez alól felment bennünket és ez elől megóvjá az ifjúságot. Penitenciát tartva elfogadhatjuk az ő álláspontjukat, beismervén, hogy igenis, halálos veszedelemben forognak a mi lelkiismeretlen, önző, koldus, beteg, konok és buta életünk folytatásaképen. Ugyanígy ismerhetjük el azt is, hogy nem érdemes a mi szavunkat hallgatni, mert frázisok, hazugságok és divatból kiment ostobaságok szemenszedett gyűjteménye a nyelvünk. Ne is engedjenek szóhoz jutni bennünket, ne fogadják meg tanácsainkat, ne fogadjanak szót parancsainknak, ne higgyék el bíráló megjegyzéseinket. Nincs nekünk, nem is lehet egyéb mondanivalónk, csak a jajgatás, a könnyek és mellünk bűnbánó veregetése. Annál türelmesebben végig kell hallgatnunk azonban az ő mondanivalóikat, az önfeladás végtelen vallomásait. Más oldalról igazat kell adnunk annak az undornak is, amely őket ezekkel a közlésekkel szemben őszönösen elfogja. Érzékeltetnünk kell, hogy ez az undor Istennek megfizethetetlen és meghálálhatatlan ajándéka. És itt kell megkezdenünk nevelő munkánk pozitív részét.

V.

A penitencia áldásos hatását könnyen válthatná fel átkozott romboló kedv, ha nem föltétlenül vallásos leiekből fakad és nem lelki kényszer következtében jelentkezik.

Nem szabad elhallgatnunk, hogy bűneink, melyeket elkövettünk, bűnöknek tartunk és nem kendőzünk, tehát nem érzünk velük immár semmi közösséget, nem *csak* és *kizárólag* a magunkéi. Túl utálnak önmagukon, *eredendő bűnök*. Ez a második olyan lépés, amely csak a vallás erőivel tehető meg s amely csak akkor nem okoz végzetes szenvedéseket és csak úgy nem szül újabb bűnöket, ha egy csöppet sem hasonlít a pszichoanalízishez. Hangsúlyoznunk

kell, hogy azok a bűnök, amelyek a megelőző generációt tönkszélére juttatták, nem speciális, időhöz kötött bűnei ennek a generációnak, hanem anyánk méhétől fogva magunkkal hozott, öröklött bűnök. Nem szabadíthat meg bennünket belőle sem erős akarat, sem tisztánlátás, sem hazafias érzelmek szent lelkesedése. Egyedül a kötetlen, transzcendens erők áradhatnak ellenükbe és helyükbe. A lélek minden egyéb megnyilvánulásai telítve vannak ezeknek a bűnöknek a toxinjaival, tehát maguk is romlott állapotú, segítségre szoruló energiák, nemhogy segíteni tudnának.

De azt is meg kell mondanunk ugyanekkor, hogy ők a mi gyermekeink, tehát örökölték a mi bűneinkéi. Mesebeszéd az, hogy az ifjúság „ereje” regenerálná a beteg jelent egészséges és potens jövővé. Rá kell mutatnunk, hogy épen oh an impotensek és betegek a maguk kínjában, mint mi, vagy mi voltunk addig, míg a felülről áramló erőt nem kértük és nem kaptuk. Rá kell mutatnunk, hogy a belőlük áradó készségek és képességek áruló jelei a nyavalyás, elesett állapotnak. Az önfeladás vég e várhatatlan szóözöne, a *panaszkodás* innen van és ezért jelentkezik ezzel a lelki patalogikus tünettel szemben bennük ösztönös *undor*. A *kritika*, melyet velünk és az egész világgal szemben éreznek, indokolt ugyan, jogos és kivédhetetlen, de végeredményben az erőtelén és beteg lélek védekezése. A sok bűn, amelyet kívülről látnak, öngazolás és menekülés a saját bűneink elöl, Énünk épségben és érvényben fenntartásának kétségbeesett kísérlete. Negatív voltát főképpen az mutatja, hogy akármeddig foglalatoskodunk vele, nincs semmi látatja. Évekig kritizálunk, panaszkodunk, undorodunk és mégsem változik semmi.

Meg kell mondanunk őszintén, hogy mi: az ifjúság és az öregek sem jutottunk volna egymásnak még ennyire sem a közelébe, ha legalább egyikünk fel nem adta volna régi Énjét. De meg kell vallanunk azt is, hogy régi Énünk feladását vallásos erőnek köszönhetjük, valamint azt is, hogy Énünk feladását nyomban újabb vallásos erő áramlása követte s így jutottunk ennyire.

Idáig jutva azonban tovább mennünk nem szabad. Az ifjúság autonóm joga a döntés ha itt, ezen a ponton, ebben a jelentős pszichológiai pillanat-ban erőltetnénk, vagy siettetnénk a dolgot, már nem odaadok volnánk többé, hanem követelőzők. Ellenkező eredményt érnénk el, mint amelyet akármilyen beavatkozástól remélünk.

Szerepünk egyelőre véget ért Bizonyosságot tettünk arról^hogy az ember, úgy ahogy megszületett és életének mai napjáig eljutott, magával jötehetetlen. Őszintén megvallottuk alapos gyanúkat, hogy partnerünk negatív magatartása (panasz, kritika, undor) a mi régi helyzetünkhöz hasonló lelki helyzetre enged következtetni. A magunk lelki helyzetén beállott pozitív változás birtokában biztatást nyújtunk neki, hogy az ő lelki életében is beállhat hasonló változás. Kétséget kizáró módon kijelentjük, hogy rajtunk a vallás transzcendens, szabad, áradó erői segítettek s meg vagyunk győződve róla, hogy máson is, tehát rajta is csak ezek az erők segíthetnek.

VI.

Ha a remélt, de nem erőltetett változásnak legcsekélyebb jelét is észrevesszük, azonnal munkába kell a sarjadó pozitív energiákat állítanunk. Ezzel a módszerrel gyógyulhat meg legkönnyebben a passzív rezisztencia, az ifjúságnak és apáinak aszocialitása egymásra nézve.

Van nevezetesen egy olyan munkásokra váró munkaterület, mely fejletlen vagy ébredező társadalmi ösztön esetén is közösen művelhető s ez: a multak adósságának törlesztése.

Futólag, említettem már fõntebb is egy helyen, hogy az ifjúság ösztönösen érdeklõdik „nagyapái” problémája, a „gyökér” iránt.

Kiindulásunk legyen itt is igenlõ feléje és penitenciális önmagunkat illetõleg. Erõsítsük meg, ösztönös igazát. Homokra építene, ha a „gyökérrel” nem törõdve dolgozna víziói parancsára. A gyökér kérdését a nagyapák felvetették, de mi, az apák nem oldottuk meg. Ez súlyos adósságunk, de csak azóta tudunk róla, csak azóta ismerjük be is, el is, mióta lelkileg felszabadultunk. Azóta készek vagyunk tartozásunknak lerovására is. Tekintettel azonban arra, hogy a víziók szolgálata addig úgyis illuziórius volna, míg a „gyökerek” problémája megoldatlan, segítsenek nekünk is õk.

Ez az egyetlen munkaközösség, amely egyszerre jelentené a „gyökér” megoldását, amely örökségül reánk szállt adósság, a harc megszüntetését legalább egy ponton (ebben a formában az alá és mellérendelés elve kiegyenlítõdik) s ez az apák problémája, de ugyanakkor, hitem szerint víziók szolgálata-számba is mehetne, az pedig már az ifjúság, feladata.

VII.

Még egy missziója lehet a modern „öreg” nevelõnek „ifjú” növendékei „növelése” közben. Ennek a betöltéséhez van szüksége legtöbb vallásos erõre. Nem tehetek most egyebet: hangsúlyozom, annyi erõt kapunk a transcendens forrásból, amennyit a munka szükségletei igényelnek. A forrás kiapadásától nem félnek azok, akik valaha is merítettek belõle. Ez a misszió: a „látások” ügyét szolgáltattja.

Egy módja van a „látások” szolgálatának. Nem az, hogy mi is lássuk a víziókat. Ez nem adatik „öreg”-nek. Az öregek egyet tehetnek. Feladhatják álmaikat.

Az álom a vízió gyilkosa, mert azonos értékû és erejû, de ellentett elõjelû.

Adjuk fel álmainkat és higgyünk az ifjúságban. Ez a nevelõ legnagyobb odaadása és ez a növendék legnagyobbfokú növelése.

Higgyük el, hogy õvé a jövõ.

VIII.

Szándékosan beszéltem mindvégig általában a vallás s nem az ilyen, vagy olyan vallás erõirõl. Minden vallás ígér és ad erõt. Nekem a magam vallása ígerte és adta azokat az erõket, melyekre nevelõ munkám közben szükségem volt. Hadd mutassak hát reá hálás szívvel, mint bõ és kiapadhatatlan forrásra — kinek-kinek a maga vallására.